
Od uzavřeného světa k otevřené vědě: dveře odemyká Open Access

Od uzavřeného světa k otevřené vědě: dveře odemyká Open Access

Univerzita Karlova se 24. října přihlásila k [Berlínské deklaraci o otevřeném přístupu](#) ke znalostem v přírodních a humanitních vědách. Připojila se tak k řadě dalších vědeckých institucí a univerzit světového významu, které se již s těmito principy ztotožnily. Jaké možnosti otevřený přístup k vědeckým poznatkům neboli Open Access (OA) přináší?

Myšlenka okamžitého, trvalého a bezplatného přístupu k vědecké literatuře prostřednictvím internetu byla poprvé formulována na konferenci svolané v prosinci 2001 společností Open Society Institute do Budapešti. Zdejší jednání dala o několik měsíců později vzniknout Budapešťské iniciativě otevřeného přístupu, která jako svůj cíl deklarovala odbourání všech bariér volného přístupu k informacím a vytvoření prostředí, v němž by věda a vzdělání měly mnohem svobodnější podmínky pro svůj rozkvět. Výzvu ke spoluúčasti na tomto úsilí iniciativa adresovala vládám, univerzitám, knihovnám, vydavatelům i jednotlivým vědcům.

Roku 2003 byla vydána Berlínská deklarace o otevřeném přístupu ke znalostem v přírodních a humanitních vědách. Její signatáři se v duchu Budapešťské iniciativy rozhodli podpořit internet jako vhodný nástroj pro uložení vědeckých poznatků, které by byly bezplatně a rychle zpřístupněny širší veřejnosti. Svým podpisem se k ní tehdy přihlásily

především německé výzkumné instituce za podpory některých mezinárodních i národních organizací. V říjnu letošního roku se mezi ně zařadila i Univerzita Karlova.

Rozhodnutí signovat tak důležitý dokument ovšem nepřišlo zčista jasna. Předpokládala jej již [Koncepce ediční politiky UK](#), schválená na červnovém zasedání Akademického senátu. Princip otevřeného přístupu na svých stránkách uvádí jako vhodný přístup k zabezpečení dostupných studijních a jiných materiálů pro potřeby vzdělávací činnosti. Pozitivní dopady podpisu deklarace UK spatřuje ve flexibilitě, rychlosti šíření poznatků, pohodlnější archivaci a snížení nákladů na distribuci. Od zajištění otevřeného přístupu pro vědecké a studijní materiály se rovněž očekává posílení viditelnosti vědeckých výsledků a prestiže Univerzity Karlovy.

Nicméně každá mince má i svůj rub. Přihlášením k Berlínské deklaraci se UK zavázala nalézt alternativní formy financování publikací, jež vznikají tzv. zlatou cestou, a zajistit nutnou podporu on-line repozitářů a jejich mezinárodní propojení.

Již Budapešťská iniciativa definovala dvě cesty k dosažení otevřeného přístupu k odborným poznatkům. První možností je tzv. zelená cesta (self-archiving), která spočívá ve zpřístupnění autorských verzí již publikovaných odborných článků přes veřejnosti přístupné elektronické archivy. Druhou variantou je tzv. zlatá cesta nabízející zveřejnění odborných studií prostřednictvím tzv. otevřených časopisů či knih. Touto formou zveřejněné studie si přitom stále udržují svou odbornou kvalitu, jelikož nadále procházejí recenzním řízením.

V důsledku absence předplatného je však třeba nalézt alternativní finanční zdroje, které by pokryly náklady s publikací spojené. Řešení se obvykle hledá ve využití různých fondů, příspěvků či příjmů z doplňkových materiálů vztahujících se k základním textům studií. Přesto se těmito způsoby nedaří vždy veškeré výdaje pokrýt, proto některá nakladatelství přenášejí část finančního břemene na samotné autory. Ačkoliv podpora otevřeného přístupu působí zřizovatelům nakladatelství po finanční stránce spíše komplikace, zvyšují sledováním této publikační politiky citovanost publikujících autorů, impact faktor svých časopisů i dobré jméno instituce.

Od podepsání Budapešťské iniciativy se podařilo celosvětovému hnutí za otevřený přístup k vědeckým informacím přimět více než 456 vědeckých institucí, vlád a společností financujících vědecký výzkum, aby přijaly politiku otevřeného přístupu za svou. Na základě vyjádřeného souhlasu se příslušné instituce nejen přihlásily k deklarovanému myšlenkovému směru, ale rovněž se zavázaly vytvořit podmínky, které vědeckým pracovníkům umožní umístit své práce v on-line repozitářích nebo je zveřejnit v otevřeném časopisu či knize. Dosažený úspěch nejlépe dokládá již 9 957 odborných periodik evidovaných v [Directory of Open Access Journals](#) (DOAJ) a 2 492 on-line archivů zahrnutých v [Directory of Open Access Repositories](#) (OpenDOAR).¹

Organizace hlásící se k Berlínské deklaraci svým podpisem potvrdily krom přijetí výše zmíněných principů také vůli podpořit šíření myšlenky otevřeného přístupu k vědeckým poznatkům vlastními aktivitami. Mezi ně patří zvláště [Open Access Week](#) – Týden otevřeného přístupu, jehož sedmý ročník proběhl na sklonku října letošního roku.

¹ Data k 5. listopadu 2013